

Н.М. ПОБЕРЕЖНА, канд. екон. наук, доц. НТУ «ХПІ»;
Т.С. ШОВКОПЛЯС, ст. викладач НТУ «ХПІ»;
Н.Б. ТОКАР, асистент НТУ «ХПІ»

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В даній статті розглянуто фінансові показники, які дають змогу визначити стан економічної безпеки підприємства. Описано різні підходи до оцінки рівня економічної безпеки та проблеми, що виникають при їх застосуванні в сучасних умовах ринку. Ці проблеми обумовлюють необхідність розробки узагальнюючого критерію для кількісної оцінки.

Ключові слова: економічна безпека, платоспроможність, фінансова стабільність, ліквідність, критерій оцінки, прибуток, ефективність, рентабельність

Вступ. Економічна безпека підприємства є поняттям комплексним. Вона відображає узгодженість, збалансованість інтересів підприємства і інтересів суб'єктів зовнішнього середовища. Економічна безпека підприємства з цієї позиції може розглядатися як практичне втілення положень теорії ресурсної взаємозалежності, відповідно до якої підприємство у своїй діяльності повинне брати до уваги різні інтереси партнерів, коло яких може бути дуже широким. При цьому слід зазначити, що взаємодія підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища здійснюється в ринковому середовищі, одним з параметрів стану якої є присутність загальноекономічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Проблеми економічної безпеки підприємства вивчаються в роботах багатьох вітчизняних вчених, таких як В. Андрійчук, Г. Андрощук, А. Барановський, Т. Блудова, З. Варналій, О. Власюк, А. Гальчинський, О. Малиновська, М. Єрмошенко, А. Качинський, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, В. Шлемко, В. Кузьменко, А. Мельник, І. Мазур, В. Геєць, А. Сухоруков, Л. Федулова та ін.

© Н.М. Побережна, Т.С. Шовкопляс, Н.Б. Токар, 2014

Серед зарубіжних авторів, які досліджували процеси становлення підприємництва, слід звернути увагу на роботи Е. Долана, П. Друкера, Ф. Мизеса, Ф. Найта, П. Самуельсона, Б. Санто, А. Сміта, Ф. Хайека, Й. Шумпетера та ін.

Для оцінки економічної безпеки підприємства фахівцями використовуються загальні і спеціальні показники.

Порогові значення їх можуть бути або на галузевому рівні, якщо йдеться про загальні показники, або мати окрему визначеність [1].

Різноманітність і мобільність інтересів підприємства обумовлюють необхідність їх систематизації по ряду ознак і впорядкування на основі цієї

систематизації, що дозволить чітко їх формулювати, організувати їх моніторинг, контролювати рівень дотримання, сформувати систему пріоритетних інтересів підприємства і визначити заходи по забезпеченню економічної безпеки.

Мега статті. Надати найбільш конкретне уявлення про рівень економічної безпеки підприємства використовуючи фінансово-економічні характеристики. Серед них варто особливо виділити такі, як фінансова стабільність, платоспроможність, маневреність, ліквідність. Економічна безпека є тим новим елементом сучасного менеджменту підприємств, без реалізації якого не можна забезпечити їх стійкий розвиток.

Постановка проблеми. Науковцями вже робилися спроби кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою так званих індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, і їх відносної динаміки, які відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Матеріали досліджень. Економічна безпека підприємства - це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих чинників, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності. Для кожного підприємства «зовнішні» і «внутрішні» загрози суто індивідуальні. Також вказані категорії включають окремі елементи, які доцільно застосувати практично до будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

До зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників можна віднести протиправну діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і приватних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різні проступки співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з числа представників контролюючих і правоохоронних органів.

До внутрішніх загроз і дестабілізуючих чинників відносяться дії співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути нанесення економічного збитку компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів, підривання її ділового іміджу; виникнення проблем у взаємовідносинах з реальними і потенційними партнерами, виробничий травматизм або загибель персоналу та ін. [2].

Суб'єкти зовнішнього середовища, з якими взаємодіє підприємство, дуже різноманітні. Взаємодія підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища здійснюється за допомогою реалізації в зовнішньому оточенні функцій управління підприємством, під якими розуміється здійснення діяльності по виробництву і

обмінним операціям між підприємством і іншими елементами ринкового господарського середовища. Серед суб'єктів зовнішнього середовища слід виділити передусім державу, яка здійснює найбільш значний вплив на діяльність підприємства, регулюючи практично усі аспекти його діяльності в різних формах. Кожне підприємство обов'язково взаємодіє із споживачами своєї продукції, а також з постачальниками необхідних ресурсів. Склад суб'єктів інфраструктури ринку багато в чому визначається видом діяльності підприємства, його організаційно-правової форми.

Внаслідок значної кількості суб'єктів зовнішнього середовища, з якими прямо або опосередковано взаємодіє підприємство, інтереси підприємства дуже різноманітні і кожне підприємство характеризується сукупністю тільки йому властивих інтересів, що певним чином співвідносяться між собою, мають різний статус і належать різним суб'єктам. Інтереси підприємства не лише різноманітні, але і надзвичайно динамічні, що обумовлено безперервним розвитком самого підприємства, з одного боку, а з іншою, - постійними змінами зовнішнього осередку.

Інтереси підприємства доцільно упорядкувати за такими ознаками як вид інтересів, їх природа, міра значущості інтересів, розподіл інтересів підприємства в часі, локалізація інтересів підприємства [3].

Першим і найбільш узагальнюючим показником економічної безпеки є показник економічної дієвості. Він характеризує здатність підприємства досягати поставлені завдання і виконувати власну місію в стратегічному аспекті. Якщо підприємство здатне виконувати поставлені завдання, воно може забезпечити опір загрозам і небезпекам, які постають за рахунок зовнішніх і внутрішніх чинників.

Міра економічної дієвості визначається індексами як по окремих напрямках, так і в цілому по підприємству і визначаються співвідношенням фактичних параметрів досягнення мети до планових.

Наступним показником економічної безпеки підприємства є продуктивність. Він визначається співвідношенням кількості виробленої продукції до кількості витрачених ресурсів. Він є близьким до таких показників, як економічність, прибутковість і може розраховуватися як по окремих видах продукції, так і по структурному підрозділу і підприємству в цілому.

Фінансова стабільність суб'єкта господарювання визначається коефіцієнтом автономії і коефіцієнтом ефективності підприємництва.

Також важливим показником фінансової стабільності суб'єкта господарювання є коефіцієнт ефективності підприємництва. Він визначається відношенням реального основного капіталу, який представлений у будівлях, машинах, устаткуванні та ін., до суми усіх активів підприємства. Цей показник характеризує забезпечення умов функціонування капіталу усією економічною

інфраструктурою. Він також характеризує ефективність використання засобів, які є в її розпорядженні.

Стан економічної безпеки проявляється в показниках платоспроможності суб'єкта господарювання. Головним серед них є коефіцієнт покриття. Він визначається як відношення мобільних засобів підприємства до її короткострокової заборгованості. До мобільних засобів підприємства належать готівка, цінні папери, дебіторська заборгованість і запаси товарів і матеріалів. Коефіцієнт покриття характеризує здатність підприємства виконувати власні зобов'язання перед кредиторами і забезпечувати функціонування власного виробництва.

Наступним показником, що характеризує платоспроможність підприємства, являється коефіцієнт абсолютної ліквідності. Він доповнює показник коефіцієнта покриття. Як відомо, найбільш високу міру ліквідності мають гроші і цінні папери. Виконувати свої зобов'язання перед партнерами підприємство може грошима і цінними паперами. Тому коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує відношення грошей і цінних паперів до короткострокової заборгованості підприємства. Окрім цих показників для характеристики платоспроможності суб'єкта господарювання застосовується показник загального коефіцієнту ліквідності. Він визначається відношенням суми грошей, цінних паперів і дебіторської заборгованості до суми короткострокової заборгованості.

Індикаторний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, відповідає області оцінки економічної безпеки держави. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства на основі індикаторного підходу припускає визначення з високою мірою точності бази порівняння - індикаторів. Якраз рівень точності індикатора в цьому випадку і є проблемою. Проблема полягає в тому, що нині відсутня методична база визначення індикаторів, яка повинна враховувати особливості діяльності підприємства, обумовлені, зокрема, його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. Індикаторний підхід цілком виправданий на макрорівні, де значення індикаторів стабільніші [3].

Існує і інший підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, який може бути названий ресурсно-функціональним. Відповідно до цього підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями. При цьому в якості корпоративних ресурсів розглядаються чинники бізнесу, використовувані власниками і менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів, необхідне для виконання цілей цього бізнесу, досягається відвертанням загроз негативних дій на економічну безпеку

підприємства і досягнення поставлених функціональних цілей економічної безпеки підприємства.

Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є дуже широким. Спроба охопити усі функціональні області діяльності підприємства призводить до розмивання поняття економічної безпеки, а оцінка її рівня за допомогою сукупного критерію економічної безпеки, що розраховується на основі думок кваліфікованих експертів за приватними функціональними критеріями економічної безпеки підприємства, схильна до значного впливу суб'єктивної думки експертів

Ефективність використання ресурсів підприємства тільки до певної міри характеризує його економічну безпеку, оскільки відображує не стільки міру гармонізації його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, скільки такі його внутрішні особливості діяльності, як рівень прогресивності використовуваної технології, організація виробництва, праці і управління і т. п. Крім того, ефективність виробництва відображує ретроспективний стан економічної безпеки підприємства, оскільки використовувані при розрахунку показників рентабельності витрат і капіталу дані відображають минулий стан підприємства.

До того ж ефективність виробництва не враховує повною мірою ринкових позицій підприємства. Показники рентабельності витрат і загального капіталу хоча і є в силу своєї природи більше інформативними, також не дозволяють встановити, наскільки повно дотримані інтереси підприємства, хоча це і можна, але дуже приблизно, встановити шляхом порівняння величини цих показників з показниками аналогічних підприємств. Невизначеність способу обумовлена складнощами встановлення аналогічності підприємств, оскільки вона не може виникати навіть з таких ознак, як їх галузева приналежність, вид діяльності або величина капіталу, який експлуатується, а також різноманітністю інтересів підприємства і різною мірою значущості однаково сформульованого інтересу для різних, хоча і аналогічних підприємств.

Прибуток підприємства - його абсолютна величина або його співвідношення з витраченими ресурсами - може розглядатися в якості передумови для укладення про економічну безпеку підприємства. Проте з її допомогою не можна оцінити рівень економічної безпеки підприємства.

Величина прибутку, необхідного для забезпечення розширеного відтворення капіталу підприємства, обумовлена такими параметрами діяльності підприємства, як об'єм і динаміка процесу відтворення капіталу. У свою чергу, динаміка відновлювального процесу визначається галузевою приналежністю підприємства, масштабом і типом виробництва і рівнем державної підтримки.

Результати досліджень. Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміються ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці або ні. Такий критерій повинен не просто констатувати наявність економічної безпеки підприємства, але і оцінювати її рівень. Якщо використання критерію зводиться тільки до констатації економічної безпеки підприємства, то в цьому випадку неминуча суб'єктивність оцінки.

У найзагальнішому вигляді кількісно оцінити міру дотримання будь-якого з інтересів підприємства можна співставленням показників, що характеризують інтереси підприємства, і досягнутих показників у відповідній області діяльності підприємства. За результатами цього співставлення можливо судити про міру дотримання інтересів підприємства, робити відповідні висновки і будувати систему захисту інтересів.

З позиції дотримання глобального інтересу підприємства величина інвестицій в розширене відтворення знаходиться залежно від рівня дотримання глобального інтересу, що визначає ринкові позиції підприємства, залежно від необхідності і можливості підвищення цього рівня.

Оцінка міри дотримання глобального інтересу підприємства, що визначає положення підприємства на ринку, повинна проводитися з урахуванням вільної місткості ринку відповідної продукції, робіт або послуг.

Високий рівень конкуренції на ринку обумовлює необхідність значних інвестицій в розширене відтворення капіталу підприємства, тоді як у підприємств, що діють в умовах невисокої конкуренції або займають монопольне положення на ринку, така потреба нижча. Виходячи із запропонованого критерію оцінки рівня економічної безпеки, співвідношення величини реінвестованого прибутку і величини прибутку, необхідного для забезпечення розширеного відтворення капіталу підприємства, для підприємства, що витримує конкуренцію, буде нижчий, оскільки не існує значних відмінностей у величині прибутку підприємств, що діють в умовах високої і незначної конкуренції.

Підприємствам, що діють в умовах незначної конкуренції, набагато легше погоджувати свої інтереси з інтересами партнерів в силу зустрічного характеру інтересів. Прагнення підприємства, що діє в умовах високого рівня конкуренції, до підвищення міри дотримання глобального інтересу підприємства, т. е. до зростання об'єму продажів, може зачепити інтереси конкурентів. В цьому випадку узгодження інтересів підприємства з інтересами конкурентів може представляти труднощі, часом дуже значні. Отже, в першому випадку міра узгодження інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища вища, що також обумовлює більш високий рівень економічної безпеки таких підприємств.

Висновки. Економічна безпека бізнесу - це мобільна система, що швидко змінюється, яка подібна до живого організму. Зміни відбуваються із-за поправок в законодавстві, розвитку компанії, збільшення кількості персоналу, зміни інформації, яка складає комерційну таємницю. Тому важливо уміти переорієнтуватися і пристосовуватися до нових умов, що склалися. Економічна безпека підприємства має специфічні, властиві тільки їй особливості. Її забезпечення і постійна підтримка є досить складним процесом в управлінні підприємством.

Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір критерію оцінки. Критерій економічної безпеки підприємства має бути вибраний так, щоб з його допомогою можна було б отримати кількісну оцінку рівня економічної безпеки підприємства. Причому за допомогою тих показників, які використовуються в плануванні, обліку і аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного застосування цієї оцінки.

Список літератури: 1. Васильців Т. Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого та середнього підприємництва [Текст] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, А. М. Гуменюк // Монографія. – Львів : вид-во ЛКА, 2009. – 248 с. 2. Лянной Л. Экономическая безопасность предприятия [Текст] / Г. Лянной // Журнал «Best of security» №7, июль. – 2006. 3. Воронкова А. Е. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства [Текст] / А. Е. Воронкова, В. П. Пономарьов, Г. І. Дібніс. – К. : Техніка, 2000. – 152 с. 4. Стратегии бизнеса. Справочник [Текст] / Под ред. Г. Б. Клейнера. М. : КОНСЭКО, 1998. – 288 с. 5. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации [Текст] / О. А. Грунин, С. О. Гурнин. – СПб : Питер, 2002. – С.37-38. 6. Судоплатов А. П. Безопасность предпринимательской деятельности [Текст] / А. П. Судоплатов, С. В. Лекарев. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – С. 3. 7. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Текст] / В. С. Гусев. – СПб : ИД «Очарованный странник», 2001. – С. 131-132. 8. Соснин А. С. Менеджмент безопасности предпринимательства [Текст] / А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов. – Киев : Изд-во Европ. Ун-та, 2002. – С. 101. 9. Предпринимательство : учеб. [Текст] / Под ред. М. Г. Лапуста. – 2-е изд. М. : Инфра-М, 2002. – 433 с.

Bibliography (transliterated): 1. Vasil'civ T. G. *Prioriteti ta zasobi zmicnennja ekonomichnoj bezpeki malogo ta serehd'ogo pidpriemnictva* [Tekst] / T. G. Vasil'civ, V. I. Voloshin, A. M. Gumenjuk // Monografija. – L'viv : vid-vo LKA, 2009. – 248 s. 2. Ljannoj L. *Ekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija* [Tekst] / G. Ljannoj // Zhurnal «Best of security» №7, ijul'. – 2006. 3. Voronkova A. E. *Podtrimka konkurentospromozhnogo potencialu pidpriemstva* [Tekst] / A. E. Voronkova, V. P. Ponomar'ov, G. I. Dibnis. – K. : Tehnika, 2000. – 152 s. 4. *Strategii biznesa. Spravochnik* [Tekst] / Pod red. G. B. Klejnera. M. : KONSJEKO, 1998. – 288 s. 5. Grunin O. A. *Jekonomicheskaja bezopasnost' organizacii* [Tekst] / O. A. Grunin, S. O. Gurnin. – SPb : Piter, 2002. – S.37-38. 6. *Sudoplatov A. P. Bezopasnost' predprinimatel'skoj dejatel'nosti* [Tekst] / A. P. Sudoplatov, S. V. Lekarev. – M. : OLMA-PRESS, 2001. – S. 3. 7. Gusev V. S. *Jekonomika i organizacija bezopasnosti hozjajstvujushhij sub#ektov* [Tekst] / V. S. Gusev. – SPb : ID «Ocharovannyj strannik», 2001. – S. 131-132. 8. Sosnin A. S. *Menedzhment bezopasnosti predprinimatel'stva* [Tekst] / A. S. Sosnin, P. Ja. Prygunov. – Kiev : Izd-vo Evrop. Un-ta, 2002. – S. 101. 9. *Predprinimatel'stvo : ucheb.* [Tekst] / Pod red. M. G. Lapusty. – 2-e izd. M. : Infra-M, 2002. – 433 s.

Надійшла до редколегії 02.04.2014